

VII Judicus Verstegen

*'Ik schrok me rot'*¹

1 Introductie

Judicus Verstegen is geboren in 1935 te Den Helder. Zijn literaire werk heeft hij naast zijn werkzaamheden als chemicus verricht. Na zijn studie scheikunde aan de Gemeentelijke Universiteit van Amsterdam, promoveert hij in 1960 tot doctor in de wis- en natuurkunde op een onderzoek aan het Reactor Centrum Nederland in Den Haag. Nadien verricht hij achtereenvolgens onderzoek aan het Noorse Kjeller Institutt for Atomenergie en het Chaim Weizmann Institute of Science in Israël. In 1965 treedt hij als fysisch chemicus in dienst bij de NV Gloeilampenfabrieken Philips.

Gedurende zijn studietijd treedt Verstegen op met zelfgeschreven cabaretnummers en werkt hij mee aan het studentenblad *Propria Cures*. In 1967 verschijnt voor het eerst verhalend proza van zijn hand in het tijdschrift *Maatstaf*.² Daarna levert hij ook creatieve bijdragen aan andere literaire bladen. Begin jaren zeventig publiceert hij regelmatig verhalend proza in *Tirade* en, incidenteel, in enkele andere bladen. Na 1972 verschijnt geruime tijd geen werk van hem in literaire tijdschriften. Eind jaren zeventig, begin jaren tachtig brengt hij nog een aantal tijdschriftpublicaties op zijn naam met bijdragen aan *Tirade* en *De Tweede Ronde*.

Zijn boekdebuut maakt Verstegen in 1967 bij uitgeverij Querido met de roman *Legt uw hart daarop*. Bij diezelfde uitgeverij publiceert hij vervolgens in hoog tempo een vijftal prozawerken: *Een zon bij nacht* (1968), *De koekoek in de klok* (1969), *De vloek van het schema* (1970), *De koning van het puin* (1970) en *De revoluties* (1971). Met laatstgenoemde roman komt een eind aan Verstegens verbintenis met Querido en is het De Bezige Bij die in het vervolg de uitgave van zijn werk voor zijn rekening neemt. De betrekkingen met uitgeverij Bruna, die in 1974 de verhalenbundel *De nieuwe vrijheid* uitbrengt, leiden niet tot verdere publicaties. Bij De Bezige Bij verschijnen achtereenvolgens: *De Regentijd* (1973), *Een bruine ring om de ziel* (1974), *De noordelijke samenzwering* (1975), *De tocht over Bessegen* (1978), *De terugkeer van Ralf Pedersen* (1980) en *Een kurk in de rit* (1982). Sindsdien is van Verstegen geen nieuw werk meer verschenen.³

¹ Verstegen in een interview in het *Brabants Nieuwsblad* van 3 oktober 1968.

² Zie Bijlage VII-A voor een overzicht van de publicaties van Verstegen.

³ Enkele van Verstegens werken zijn in het buitenland, o.m. in Noorwegen, vertaald.

2 De literair-kritische receptie van Verstegens werk⁴

De roman waarmee Verstegen in 1967 debuteert, *Legt uw hart daarop*, ondervindt relatief veel aandacht in de Nederlandse pers. In de periode van oktober 1967 tot juli 1968 verschijnt een tiental besprekingen van het boek. De betrokken critici laten zich zonder uitzondering in overwegend positieve termen over Verstegens debuut uit. In het algemeen heeft men grote waardering voor de thematiek en de constructie van de roman. Wadman spreekt zelfs van

‘een literaire voltreffer. Misschien wel de voltreffer van het jaar 1967 (...) Voor mij is “Legt uw hart daarop” een roman van grootse allure en van een indringende levensbeleving (...) Deze indringendheid, geboren uit existentiële angst en wanhoop, wordt niet het minst bewerkstelligd door het procédé van directheid, de monologue interieur benaderend – het steeds verschuivende nu-moment tot uiterste spanning gedreven door toepassing van “ik” en “tegenwoordige tijd” samen’.

Ook Verstegens schrijfstijl oogst veel bewondering, al zijn een paar recensenten van mening dat de roman een gebrek aan ‘beheersing’ en ‘zelfkritiek’ vraagt. Volgens Kossmann heeft Verstegen veel woorden nodig om zijn verhaal te vertellen:

‘hij spaart zichzelf evenmin als de lezer, somt op, draaft door, selecteert zijn materiaal nauwelijks, schaamt zich noch voor eenzijdigheid, noch voor retoriek, noch voor sentimentaliteit, noch voor kitsch-elementen. (...) De stijl van het boek is navenant. In korte zinnen hijgt het relaas van episode naar episode, huilerig, klaaglijk (...) Ondanks al het gehijg, gevloek, getier en geklaag blijft men de ikfiguur met belangstelling volgen. Er is in zijn trieste opwindingen iets heel authentieks en zijn observaties, met bitter aplomb meegedeeld, zijn op zichzelf dikwijls aardig. Zijn wanhoop over al de dood in zijn leven doet volkomen echt aan. In zijn reiservaringen gelooft men’.

De verhalenbundel *Een zon bij nacht*, die Verstegen een jaar later publiceert, ontvangt in betrekkelijk korte tijd een groot aantal besprekingen. Het boek wordt in vijftien bladen op veelal uitvoerige wijze gerecenseerd. Enkele critici maken kenbaar grote moeite met Verstegens tweede publikatie te hebben. Volgens hen ontbreken in *Een zon bij nacht* de humor en distantie, waarvan in *Legt uw hart daarop* wel sprake zou zijn. Naar de mening van Bernlef overtuigt slechts een enkel verhaal in de bundel

‘als een model op kleine schaal van beweegredenen die in groter verband tot catastrofes leiden. Die helderheid en onontkoombaarheid ontbreken (...) nogal eens aan de andere verhalen (...) Het lijkt alsof Verstegen zijn eigen stem niet vertrouwt en hem met behulp van theatrale effecten en een grote hoeveelheid nadrukkelijke vergelijkingen wil versterken (...) Als Verstegen wat minder bewogenheid in zijn woordgebruik had toegelaten, had hij misschien een hele goede verhalenbundel geschreven’.

In meerderheid reageren de critici echter positief op Verstegens tweede boek, al beschouwen sommigen van hen de nadrukkelijke toepassing van literaire

⁴ Zie Bijlage VII-B voor een overzicht van de recensies die aan Verstegens boekpublicaties zijn gewijd.

kunstgrepen, de overdaad aan details en het gevaar van eenvormigheid als tekortkomingen van de bundel. Onder andere Fens signaleert in een aantal verhalen een 'zekere gekunsteldheid', maar zegt gelet op 'wat zo het Nederlands verhaal tracht op te stoten (...) Een zon bij nacht moeilijk anders dan een geslaagd boek' te kunnen noemen. Een aantal critici heeft niets dan lof voor de bundel. Volgens Berghuis is *Een zon bij nacht*

'een onweerstaanbaar verhalenboek, veel geraffineerder dan Verstegens debuutroman, veel sterker in de dreiging van de spanning die in alle verhalen aanwezig is, veel mannelijker in de beheersing van de stof. Judicus Verstegen heeft zijn enorme talent in dit boek overtuigend bewezen'.

De Wispelaere zegt Verstegen samen met Jeroen Brouwers en Daniël Robbrechts als de 'belangrijkste relevantie van de jongste twee jaar prozaliteratuur' te beschouwen:

'De wereld die door Judicus Verstegen wordt opgeroepen is er een van geweld, bedreiging en dood (...) Evenals in zijn roman wordt die thematiek hier in enkele verhalen verbonden aan de ellende en het lijden van het joodse volk, maar de intelligentie, het bewustzijnsgehalte en de vormkracht waarmee zij worden uitgebeeld, verheffen haar tot een universele symboliek van de verschrikkingen van de menselijke existentie. Zelden leest men in het Nederlands proza dat zo boeiend en beklemmend is, zoveel artistiek talent verraadt en tegelijk op zo'n aangrijpende wijze het menselijk noodlot en de menselijke tragiek terugbrengt tot daden van liefde en doodslag, vechten om een beetje warmte en een brok illusie, dat alles doortrokken van absurditeit en vruchteloosheid'.

Verstegens derde boek, *De koekoek in de klok*, krijgt evenals zijn voorganger in korte tijd veel aandacht in de dag- en weekbladkritiek. Tussen april en juli 1968 verschijnen dertien recensies van deze 'sleutelroman'.⁵ De kritische oordelen over het boek lopen sterk uiteen. Een deel van de critici is van mening dat Verstegen het niveau van zijn vorige werken bij lange na niet haalt. Zo constateert Fens dat Verstegens eerste twee titels van 'bijzondere kwaliteit' zijn, maar dat zijn nieuwe boek, zelfs bij diverse lezingen, moeilijk geslaagd kan worden genoemd:

'Bij het ernstig nemen van de roman kan men zeggen dat het leven aan de ernst van de leer kapot is gegaan. De didacticus heeft de romancier verdrongen. Vat men de roman op als een parodie, dan moet gezegd worden dat het leven aan de nadrukkelijkheid van de spot kapot is gegaan. De afrekende ironicus heeft de romancier verdrongen (...) In beide gevallen is de zelfstandigheid van verhaal en figuren te weinig gerespecteerd, heeft de auteur te weinig afstand bewaard. Ik neig er om verschillende redenen toe over de ro-

⁵ De roman is geïnspireerd op een slepend conflict tussen twee hoogleraren van de scheikundeafdeling van de Universiteit van Amsterdam. Dit conflict mondde eind jaren zestig uit in een rechtzaak, de zaak dr. J.P. Colpa, die ervan werd beschuldigd een beledigende anonieme brief te hebben geschreven. Enkele hoogleraren van de UvA herkenden zich in de roman en stapten naar de rechter, terwijl prof.dr. W. van Tongeren, hoogleraar in de analytische chemie, zich bovendien richtte tot Nederlandse kunstredacties met een acht vel tellend stencil, waarin hij uitdrukking geeft aan zijn gevoelens van walging voor Verstegen. Verstegen moest voor de Amsterdamse rechter-commissaris verschijnen en in onderlinge schikking tussen eiser, schrijver en uitgeverij Querido werd de voorraad vernietigd en het boek geruisloos uit de handel genomen.

man als een parodie te zien (...) Ik weet het niet helemaal zeker. Ik weet slechts één ding heel zeker: dat ik me vaak erg verveeld heb'.

Behalve op een gebrek aan distantie, wordt in de negatieve besprekingen gewezen op de 'nadrukkelijke', 'doorzichtige' constructie van de roman, de veelvuldige overdrijvingen, de gebrekkige uitwerking van de personages en de rancuneuze, zeurdigere ondertoon. De grootste helft van de critici geeft een volstrekt andersluidend oordeel over Verstegens jongste werk. In hun ogen heeft Verstegen juist een 'fascinerende', 'aangrijpende', 'scherpzinnig geconcipeerde' roman afgeleverd, waarin een 'indrukwekkend karakter zoals in de huidige romankunst nog zelden meer geschapen worden' wordt neergezet (De Wispelaere), 'het proces van geestelijke verbrokkeling en desintegratie dat het deel is van de man die de oprechtheid zo ver doordrijft dat er voor hem niet anders overblijft (...) op voortreffelijke en indringende wijze (wordt) uitgebeeld' (Wadman), een 'heldere, prachtige taal' wordt gebruikt (Bos) en waarin het 'sombere beeld van menselijke verhoudingen (wordt) gered door de afstand die de humor scheidt' (Joppe).

Naar aanleiding van de roman *De vloek van het schema* verschijnen in de Nederlandse pers tien besprekingen. De recensenten tonen zich aanmerkelijk eensgezinder in hun oordeel dan de critici van Verstegens vorige roman. Vrijwel elk van hen laat zich in overwegend positieve bewoordingen over *De vloek van het schema* uit. *NRC*-recensent Van Eeten vindt het de grote verdienste van Verstegen dat hij in zijn nieuwe roman

'het menselijk lijden (laat) zien en (tegelijk) demonstreert welke structuren en welke mentaliteit de voortzetting van het kwaad-mogelijk maken (...) Het is te hopen dat degenen die Verstegen tot nog toe te negatief hebben gevonden, door dit nieuwe boek bekeerd worden. Hij laat hier zien wat het positieve is van zijn negatieve benadering. Veel meer kan, dacht ik, een mens niet doen'.

Dissonanten in het kritisch koor vormen de reacties van Fens en Van Maanen. Laatstgenoemde merkt weliswaar op overtuigd te zijn van 'Verstegens goede trouw (...) van zijn twijfels eveneens, van zijn gevoelens van schuld en machteloosheid niet minder', maar constateert dat 'ze zijn boek niet ten goede komen'. Naar het oordeel van Fens schrijft Verstegen 'niet alleen weinig beeldend en soepel, hij schrijft vaak ook te opzettelijk en is dan gekunsteld'. Een ander punt waarop Verstegens boek hem teleurstelt betreft

'de oorspronkelijkheid en de gevarieerdheid van de mededelingen (...) Van veel opmerkingen in *De vloek van het schema* kun je zeggen dat de auteur er gelijk mee heeft (...) Uiteraard is niet dat gelijk hinderlijk, hinderlijk is, dat een schrijver niet een ander dan een algemeen gelijk weet te halen, in een formulering die vaak al even algemeen is. Constateer je dat, dan twijfel je geen moment aan de bewogenheid van de auteur, zijn gevoel van machteloosheid ook, zijn woede, je twijfelt wel aan zijn vermogen aan al die dingen op eigen wijze vorm te geven, je twijfelt om dat flauwekul-woord te gebruiken aan zijn schrijverschap'.

De verhalenbundel *De koning van het puin* ontvangt wat minder aandacht in

de dag- en weekbladers dan Verstegen's voorgaande publicaties. In de meeste besprekingen van het boek valt het eindoordeel positief uit, al hebben de betrokken critici tevens bedenkingen bij de bundel. Meermalen wordt erop gewezen dat bepaalde verhalen weliswaar 'vaardig en kundig' zijn geschreven, maar tegelijkertijd ook 'de gevaren van opzettelijkheid en nadrukkelijkheid (laten) zien waardoor deze literatuur wordt bedreigd', aldus De Wispelaere. Enkele critici kunnen weinig waardering opbrengen voor Verstegen's nieuwe bundel. De hierin opgenomen verhalen zouden slechts een verzwakte herhaling van eerder werk vertegenwoordigen (Hermens en Van Overveld).

Aan de roman *De revoluties* die Verstegen ongeveer een jaar later het licht doet zien, wordt een tiental omvangrijke besprekingen gewijd. Hoewel hierin herhaaldelijk de kanttekening wordt gemaakt dat de roman nogal traditioneel van opzet is, zijn de critici unaniem in hun positieve waardering voor het boek. Verstegen zou zich met *De revoluties* op overtuigende wijze voor zijn wat zwakkere bundel *De koning van het puin* hebben gerevancheerd. Cossaar constateert in haar bespreking dat Verstegen zich binnen vier jaar naar 'onbetwistbaar meesterschap' heeft geschreven. Volgens Visser vertegenwoordigt *De revoluties* 'ondanks zijn traditionele bouw' een bewonderingswaardige, boeiende roman, zoals er, zeker door de jongere auteurs, te weinig geschreven zouden worden. De Wispelaere stelt vast dat Verstegen,

'dit keer in het kader van een historisch gefundeerde historische roman, opnieuw op dwingende wijze gestalte (heeft) gegeven aan zijn centrale thema van de per definitie dubbelzinnige situatie van de intellectueel'.

De roman *De regentijd*, die in 1973 door de Bezige Bij wordt uitgebracht, wordt slechts in zes kranten besproken. De betrokken critici laten zich zonder uitzondering in zeer positieve bewoordingen over Verstegen's jongste publicatie uit. Nord stelt vast dat Verstegen met *De regentijd* een bijzonder waardevolle bijdrage aan de weergave van sfeer en mentaliteit van de Duitse bezettingstijd heeft geleverd en zijn roman in 'een zeer onderkoelde ironische en bij tijd en wijlen zelfs sarcastische toon' heeft gehouden die effectvol contrasteert met de dramatische gebeurtenissen. Volgens Steendijk vormt *De regentijd* 'een volkomen eenheid', waarin sprake is van een 'subliem' taalgebruik. Smit kwalificeert de roman als een 'opmerkelijk sterk boek, de veelzijdigste Nederlandse oorlogsroman die tot nu toe geschreven werd' en Visser spreekt van 'een roman, geschreven volgens tradities van de grote romanciers, maar met een zeer persoonlijke, artistieke inzet', die als zodanig een weldaad tussen de vele experimentele voortbrengels uit deze periode zou vormen. Verstegen is naar zijn oordeel een van de weinige Nederlandse schrijvers die kan vertellen op literair niveau:

'Zijn dokter Vroom is het type van de underdog, van de "ontluisterde" arts, die desondanks boven zijn eigen kleinheid uitgroeit en (...) dat (is) voor mij het bewijs van Verstegen's grootheid als literair verteller. Ik geloof niet dat, behalve Brakman, ook maar één van onze opgevejen literaire coryfeeën in staat is hem dit na te doen'.

In 1974 brengt Verstegen twee nieuwe publikaties op zijn naam. De bij Bruna verschenen verhalenbundel *De nieuwe vrijheid* blijft in de Nederlandse pers nagenoeg onopgemerkt. Dit in tegenstelling tot de roman *Een bruine ring om de ziel*, waaraan twaalf recensies worden gewijd. De critici blijken, evenals het geval was bij *Een koekoek in de klok*, sterk verdeeld in hun waardering. In meerderheid beoordelen de critici de roman echter positief. Voor De Wispelaere vertegenwoordigt *Een bruine ring om de ziel* een 'boeiende', 'maatschappijkritische' roman, waarin Verstegen opnieuw zijn 'sterke relativiseringskunst – d.i. de kunst van het in relatie-brengen' in praktijk zou brengen. Bovendien zou hij zich in zijn nieuwe boek wederom 'een genadeloos karikaturist (tonen) met een vlijmscherpe opmerkingsgeest en een sterk gekrulde taal, waardoor hij (...) momenteel onze opmerkelijkste beoefenaar van de realistische romankunst is'. De Moor heeft eveneens veel waardering voor *Een bruine ring om de ziel*, al signaleert hij wel enkele gebreken. Naar zijn mening legt Verstegen in 'zijn taaleigen soms zoveel exuberantie, dat er overdosering ontstaat, een teveel dat irriteert' en doet de roman 'niet authentiek 1950 oproepend aan'. Deze kritiek beschouwt hij echter als

'ondergeschikt aan het feit dat Verstegen heel overtuigend een turbulent eerste jaar van zo'n student schildert, waarbij de lezer met hem vaststelt dat je je kunt verliezen in een obsessie en dan wel eens met lege handen kunt komen te staan'.

Daarentegen kunnen onder meer Breedveld en Polak-Siliavia, om uiteenlopende redenen, weinig waardering voor Verstegens jongste boek opbrengen. Eerstgenoemde betreurt het dat Verstegen 'in een historische situatie waarin toch best ook allerlei aanknopingspunten zijn voor een culturele revolutie (...) een existentialisme van de allertreurigste soort (blijft kultiveren)' en stelt tevens vast dat diens 'keurig gesloten uitzichtloze verhaallijnen nu wel al te gemakzuchtig en voorspelbaar (worden)'. Voor Polak-Siliava weegt het 'leuke en amusante' van het boek niet op tegen de vele tekortkomingen ervan: de 'eindeloze herhalingen', de 'statische' hoofdfiguur die 'tot het einde toe een hol sexwezen met infantiele dagdromen' blijft, de 'goedkope', 'karikatuurale' beschrijving van 'alles wat een maatschappelijke functie heeft' en het 'nog storender epigonisme'.

De roman *De noordelijke samenzwering*, die Verstegen ongeveer een jaar na *Een bruine ring om de ziel* publiceert, ondervindt brede aandacht in de kritiek. In de loop van 1975 worden zestien besprekingen van het boek geleverd. De literair-kritische oordelen lopen opnieuw sterk uiteen, zij het dat ditmaal de negatieve reacties duidelijk de overhand hebben. De besprekingen van De Wispelaere en Visser hebben, evenals hun recensies van Verstegens eerdere titels, een positieve strekking. Hun oordeel wordt gedeeld door Steendijk en Cossaar. Eerstgenoemde vindt *De noordelijke samenzwering* weliswaar 'wat cerebraal zowel in kompositie als in het overdrijven om te overtuigen', maar beschouwt Verstegen toch als 'een groot verteller'. Cossaar stelt vast dat Verstegen zich bedient van een

‘vanzelfsprekende verteltrant, gekruid door die lichte ironie, soms bijtend, soms speels, soms met een ondertoon van radeloze pijn, nooit te overdadig of speculatief (...) al zijn figuren komen volledig uit de verf. Zijn compositie is (...) van een zeldzaam evenwicht, altijd geschraagd door organische thema’s, kleine facetten soms, die in een creatieve wettmatigheid opduiken aan het slot, de cirkel sluiten. Dat geeft ons na lezing het gevoel een boek van grote begaafdheid in handen te houden. Een boek dat heimwee achterlaat’.

Het gros van de recensenten kan daarentegen weinig waardering opbrengen voor Verstegens jongste roman, die volgens hen mank gaat aan ‘breedsprakelijkheid’, ‘langdradigheid’, of, zoals Nord stelt, aan een ‘dikwijls moeizame stroperigheid van het verhaal dat zichzelf te veel herhaalt om het verlangen naar geluk en de vergeefsheid ervan, die het eigenlijke onderwerp zijn, werkelijk tot uitdrukking te brengen’. Verder worden in de negatieve besprekingen onder meer de geringe eenheid, de nadrukkelijke constructie, het weinig originele gegeven en de magere, gebrekkige uitwerking van de hoofdfiguur als tekortkomingen van het boek genoemd.

In vergelijking met zijn voorganger krijgt de roman *De tocht over Bessegen* (1978) aanmerkelijk minder aandacht in de Nederlandse pers. De oordelen van de recensenten variëren sterk. Terwijl enerzijds wordt geconstateerd dat *De tocht over Bessegen* ‘boeiend en met verbeeldingskracht is geschreven’ (Deering), ‘Verstegen er alle registers van zijn alleszins boeiende verhaalkunst in open trekt’ (De Wispelaere) en ‘opnieuw bewijs (is) van Verstegens gerijpt talent als romancier van formaat’ (Visser), wordt de roman anderzijds in zeer negatieve termen besproken. Zo stelt De Rover in zijn omvangrijke bespreking voor *Vrij Nederland* vast dat de roman van ‘alles te veel’ bevat: ‘te veel verhaalmotieven, te veel expliciet uitgedragen levensbeschouwing, te veel opvallende verwijzingen naar met name Hermans (...), maar vooral te veel verteller’. Voor hem laat *De tocht over Bessegen* een indruk van onvolledigheid en daardoor ook van oppervlakkigheid na, die met name te wijten zou zijn aan een ‘overdaad aan gewilde diepzinnigheid die subtiliteit bij voorbaat met een kleverige en ondoordringbare substantie verstikt’.

Ook in de acht besprekingen die in 1980 naar aanleiding van de verhalenbundel *De terugkeer van Ralf Pedersen* verschijnen, blijkt de waardering van de critici uiteen te lopen. In enkele recensies wordt geconstateerd dat de verhalen uit de bundel cliché-matig en voorspelbaar zijn (Pouw), ‘nogal eens de indruk wekken aflegertjes te zijn’ dan wel slechts ‘boeiend (zijn) zolang ze duren’ (Sanders). Een aantal andere recensenten is daarentegen van mening dat Verstegen een bundel met ‘leesbare’ en ‘verrassende’ verhalen heeft gerealiseerd. Nuis merkt op dat het hem weliswaar ‘aanvankelijk afschrikte, dat bijna alle verhalen een pointe hebben, zo’n echte, ouderwetse, die als verrassing bedoeld is en een zorgvuldig opgebouwd verhaal laat eindigen als een gocheltruc’, maar dat dit bij nader inzien meevalt:

‘Verstegen is goed in het beschrijven van simpele zielen in de knel (...) Dat doet hij met

inzicht, meegevoel en onnadrukkelijke humor. Schrijvers als Judicus Verstegen, betrouwbare en produktieve vaklui zonder ophef, hebben we veel te weinig, we zouden ze meer in ere moeten herstellen. Maar ja, het komt er niet van. Misschien zou Verstegen er goed aan doen om één keer uit de band te springen en ver boven zijn macht te grijpen, of juist een paar jaar lang te vijlen aan één verhaal van een paar bladzijden. Iets ongevoons, kortom. Alleen voor schrijvers die veel op het spel zetten en langs het randje van het falen durven te fietsen, lopen lezers werkelijk warm'.

In 1982 publiceert Verstegen zijn tot op heden laatste boek. De belangstelling in de dag- en weekbladkritiek voor *Een kurk in de rit* is beperkt te noemen. Alleen de recensent van *De Stem* spreekt van een 'interessante en goed geschreven fabel'. De overige zes recensenten zijn unaniem in hun negatieve oordeel over het boek. Opgemerkt wordt onder meer dat Verstegen in oppervlakkige herhalingen vervalt en een doorzichtig en weinig oorspronkelijk verhaal heeft afgeleverd. Den Boef betreurt het dat Verstegen, die zich bij zijn debuut 'op een glorieuze manier' zou hebben vertild, zich thans vertilt aan 'een genre dat tegenwoordig meestal weinig meer dan matige ontspanningsliteratuur oplevert'. Volgens Goedegebuure vertegenwoordigt *Een kurk in de rit* 'een flauwe navolging' van Richard Adams' *Watership down*:

'Alleen al wat de omvang, conceptie en af en toe visionaire verbeeldingskracht van dit voorbeeld betreft, zinkt *Een kurk in de rit* vrijwel in het niet'.

Tabel 32. *De literair-kritische receptie van Verstegens werk.*

TITEL*	LE	ZO	KO	VL	KO	REV	RE	NI	BR	NO	TO	TE	KU
Nederlandse pers	10	15	13	10	7	10	6	2	12	16	9	8	7
<i>Landelijke bladen</i>	5	10	7	6	2	1	3	1	5	5	2	3	4
<i>Regionale bladen</i>	5	5	6	4	5	9	3	1	7	11	7	5	3
<i>Overwegend positief</i>	10	10	7	8	5	10	6	2	7	6	4	4	1
<i>Gemengd/Onduidelijk</i>	-	2	1	-	-	-	-	-	1	2	1	3	-
<i>Overwegend negatief</i>	-	3	5	2	2	-	-	-	4	8	4	1	6
Vlaamse pers	2	-	1	1	1	-	-	2	3	4	2	1	2
Literaire tijdschriften	3	1	2	-	1	-	-	-	-	-	1	1	-

* Legt uw hart daarop (1967); Een zon bij nacht (1968); De koekoek in de klok (1969); De vloek van het schema (1970); De koning van het puin (1970); De revoluties (1971); De regentijd (1973); De nieuwe vrijheid (1974); Een bruine ring om de ziel (1974); De noordelijke samenzwering (1975); De tocht over Bessegen (1978); De terugkeer van Ralf Pedersen (1980); Een kurk in de rit (1982).

Ontwikkeling belangstelling en waardering

Uit het voorgaande chronologische overzicht kan worden opgemaakt, dat de in aanvang brede literair-kritische belangstelling en waardering voor Verstegen's werk vanaf het midden van de jaren zeventig sterk teruglopen. In tabel 32 wordt een kwantitatief overzicht gegeven van de literair-kritische aandacht voor de respectieve publikaties van Verstegen.

De tabel laat zien dat zijn debuutroman ruime belangstelling in de kritiek ondervindt en door de betrokken critici vrijwel unaniem positief gewaardeerd wordt. Afgezien van de roman *De koekoek in de klok* waarover de kritische meningen sterk verdeeld zijn, kan *grosso modo* hetzelfde worden geconstateerd met betrekking tot de volgende vijf werken, die Verstegen spoedig daarna binnen een zeer kort tijdsbestek bij uitgeverij Querido publiceert. Hoewel de kritische commentaren op deze werken niet onverdeeld positief uitvallen, voeren de positieve geluiden steeds de boventoon. Het wat geringere aantal besprekingen van de bundel *De koning van het puin* hangt wellicht samen met het feit dat nog geen half jaar daarvoor de roman *De vloek van het schema* is uitgekomen en in een aantal bladen al uitvoerig aandacht heeft gekregen. De korte tussenliggende periode kan voor sommige bladen reden zijn geweest, om aan de als tweede verschenen verhalenbundel geen bespreking te wijden.

De roman *De regentijd*, Verstegen's eerste publikatie bij zijn nieuwe uitgever De Bezige Bij, wordt weliswaar uitsluitend op positieve wijze besproken maar krijgt betrekkelijk weinig aandacht. De bij Bruna verschenen verhalenbundel *De nieuwe vrijheid* blijft nagenoeg onopgemerkt in de kritiek. Het laatste houdt waarschijnlijk verband met de (veronderstelde) niet-literaire status van uitgeverij Bruna, die met zich meebrengt dat de uitgaven van deze uitgeverij binnen de literaire kritiek in het algemeen niet als een geëigend object van bespreking worden beschouwd.⁶ De betrekkelijk geringe belangstelling voor de door De Bezige Bij uitgebrachte roman laat zich moeilijker rijmen, maar lijkt niet meer dan een incident. Verstegen's volgende twee publikaties bij deze uitgeverij ondervinden namelijk, evenals zijn eerder bij Querido verschenen werken, brede aandacht in de kritiek.

Met de aard van de literair-kritische aandacht voor de romans *Een bruine ring om de ziel* en *De noordelijke samenzwering* is het echter anders gesteld. Terwijl de werken die Verstegen eerder publiceerde, met uitzondering van zijn derde titel, door het gros van de critici overwegend tot uiterst positief werden ontvangen, tonen de critici zich sterk verdeeld in hun oordeel over eerstgenoemd boek. In de besprekingen van *De noordelijke samenzwering* blijkt de kritische balans in het nadeel van Verstegen te zijn doorgeslagen. Verreweg het grootste deel van de betrokken recensenten spreekt zich over dit boek in overwegend negatieve zin uit. Daarna vertoont ook de mate van

⁶ Cf. Hoofdstuk III. De bundel wordt overigens ook niet als literaire titel geafficheerd, maar als de eerste bundel 'entertainments' in de reeks *Zwarte Beertjes/pocketbooks voor iedereen*.

aandacht voor Verstegens werk een neergaande lijn. Zijn volgende boeken ontvangen aanmerkelijk minder besprekingen en met de ontvangst van de roman *Een kurk in de rit*, beleeft de Verstegen-receptie zijn tot dusver laatste en tevens zwartste hoofdstuk.

Een van de factoren die de geschetste ontwikkeling in de literair-kritische receptie van Verstegens werk vermoedelijk hebben bevorderd, is de geringe weerklank die de in eerste instantie brede en positieve literair-kritische belangstelling buiten de kritiek ondervindt. De publieke belangstelling voor Verstegens boeken is gedurende zijn hele loopbaan zeer beperkt, waarmee voor de dag- en weekbladkritiek een belangrijke prikkel heeft ontbroken om zijn werk te blijven volgen. Met uitzondering van zijn debuut *Legt uw hart daarop* en de verhalenbundel *Een zon bij nacht* beleeft geen van zijn werken een herdruk. De heruitgave van deze titels in 1975 heeft bovendien vermoedelijk minder te maken met de vraag van het leespubliek, dan met Verstegens recente overstap naar De Bezige Bij.

Verder krijgen de door de dag- en weekbladkritiek verschaft karakterisering van zijn werk geen bevestiging of nadere uitwerking in de vorm van meer uitgebreide essays in literaire of wetenschappelijke bladen, terwijl ook het aantal interviews met Verstegen op een hand te tellen is.⁷

Ten slotte vindt het positieve oordeel van de kritiek evenmin bijval via de toekenning van literaire prijzen aan Verstegen, althans niet door bekroningen van betekenis. De enige prijzen die hem ten deel vallen zijn de Debuutprijs van de Groot-Kempische cultuurdagen en de Debutantenprijs van de gemeente Hilvarenbeek 1968, waarvan de uitstraling – gezien het regionale karakter van deze prijzen – gering moet worden geacht.⁸ Het uitblijven van verdere literaire prijzen betekent tevens dat voor kranten en tijdschriften een belangrijke aanleiding heeft ontbroken om speciale aandacht aan Verstegens werk te schenken, zoals de gebruikelijke interviews met een bekroonde auteur of overzichtsartikelen over diens werk. Verstegen heeft het bijgevolg moeten stellen zonder de stimulerende werking die van dergelijke vormen van publiciteit op de publieke en de literair-kritische belangstelling voor het werk van een auteur kan uitgaan.

Karakterisering van Verstegens werk

In zijn bespreking van *De terugkeer van Ralf Pedersen* geeft Den Boef de volgende verklaring voor de teruggelopen waardering voor Verstegens werk:

'In dit citaat (= citaat uit *Philips Koerier*, waarin Verstegen het heeft over team-speurwerk bij Philips – SJ) is geen sprake van geïsoleerde wetenschappers die op zoek zijn naar een

7 Zie Bijlage VII-C en VII-D.

8 De Debutantenprijs van de gemeente Hilvarenbeek is voorbehouden aan auteurs geboren of woonachtig in Noord-Brabant, Limburg en de Antwerpse en Limburgse Kempen; de verantwoordelijke jury voor de toekenning van de prijs aan *Legt uw hart daarop* bestaat uit Bernard Kemp, Carel Swinkels en Emiel van Hemeldonck.

bijvoorbeeld niet bestaande waarheid en die door hun meerderen – op de universiteit of in het bedrijfsleven worden tegengewerkt, situaties die in de boeken van Verstegen telkens terugkeren, vanaf zijn debuut *Legt uw hart daarop* (1967) tot en met zijn laatste roman *De tocht over Bessegen* (1978). Dit is des te opvallender omdat deze thematiek, gecombineerd met de rol die het landschap van Noorwegen bij Verstegen speelt sterk doet denken aan *Nooit meer slapen* (1966) van W.F. Hermans (...) Hierdoor heeft hij het ook aan zichzelf te wijten dat hij zich nooit van de schaduw van *Nooit meer slapen* heeft kunnen ontdoen, ook al heeft hij, vooral in werken als *De revoluties* (1972), *De regentijd* (1973) en *Een bruine ring om de ziel* (1974), heel andere zaken aan de orde gesteld. Dit laatste is ook het geval bij zijn verhalenbundel *De terugkeer van Ralf Pedersen* die dit jaar verscheen (hoewel in het titel verhaal wel weer sprake is van Noorwegen). De typische “Verstegen-thematiek” is intussen niet vervangen door andere interessante thema’s. Misschien is dit een van de oorzaken voor de geringere aandacht die Verstegen’s werk de laatste jaren ontvangt (...).

Een andere oorzaak voor het feit dat Verstegen de gemoederen niet meer zo beroert zou kunnen zijn dat zijn techniek in de loop der jaren steeds conventioneeler is geworden. En dat terwijl hij vroeger zo veel zorg aan dit aspect besteedde: *Legt uw hart daarop*, zeer los, bijna experimenteel (discontinu verteld, omvangrijke flash-backs, veel spaties, elementen – zoals kranteberichten – uit de werkelijkheid), *De koekoek in de klok* daarentegen juist “overgestructureerd” en hierdoor een prachtige afspiegeling van de gefixeerde toestand waarin de hoofdpersoon zich bevindt. De conventionaliteit van de verhalen in *De terugkeer van Ralf Pedersen* is het sterkst voelbaar bij die verhalen die op voorgangers lijken’.

In het voorgaande is opgemerkt dat critici zelf veelal geneigd zijn om veranderingen in de waardering voor een auteurs werk exclusief in verband te brengen met tekstuele kenmerken. Den Boef vormt hierop geen uitzondering. Dit neemt niet weg dat hij met de constatering dat Verstegen zich nooit van de schaduw van Hermans heeft weten te ontdoen een belangrijke aspect van de Verstegen-receptie lijkt aan snijden. In de besprekingen van diens debuutroman wordt door nogal wat critici een verwantschap met het werk van Hermans gesignaleerd. Op zichzelf is dit niet opmerkelijk. Critici doen immers in veel gevallen een poging om het werk van een beginnend auteur te karakteriseren door te zoeken naar overeenkomsten met werk van gevestigde auteurs.

De beschouwing *Het witte achterland* van Kees Fens (1987) bevat enkele interessante uitspraken in dit verband. Hierin wordt er onder meer op gewezen dat de waardering van literaire werken sterk afhankelijk is van ‘het achterland’ van critici, *i.e.* van het vergelijkingsmateriaal dat zij met zich meebrengen bij de beoordeling van een gegeven werk. Terwijl het achterland van een criticus nooit ‘wit’ zou zijn, geldt dit volgens Fens wel voor het achterland van een beginnend auteur. Voor de bespreking van diens werk zouden namelijk nog geen referentiepunten bestaan. Hoewel mijns inziens ook het achterland van een beginnend auteur nooit helemaal wit is – in die zin dat diens verbintenis met een bepaalde uitgeverij of een bepaald literair tijdschrift vaak een belang-

rijk referentiepunt voor de kritiek blijkt op te leveren⁹ – kan ik instemmen met Fens' suggestie dat een auteur eerst en vooral via literair-kritische beschouwingen een 'achterland' krijgt toegekend. 'Beoordelen is vergelijken', aldus Fens, en 'vergelijken is een pogen tot inpassen', wat zich vaak uit

'in het zoeken naar invloeden bij de debutant; er treedt dan een curieuze vermenging van waarden op: de criticus zoekt het vertrouwde, maar als hij het gevonden heeft, verwert hij het als bewijs van onoorspronkelijkheid van de nieuwe schrijver of dichter'.¹⁰

Sommige auteurs maken echter volgens Fens, naarmate zij een oeuvre opbouwen, 'steeds meer aan hun debuut helder'. De aandacht van de kritiek voor eventuele invloeden zou dan steeds meer naar de achtergrond verdwijnen

'doordat, mede ten gevolge van lezing van ander werk van de debutant, het eigene daarvan een alles overheersend karakter heeft gekregen. En dan wordt het achterland van de dichter zelf wit. Hij, de beïnvloede heeft zich naar uniekheid toegeschreven'.¹¹

In het geval van Verstegen, valt de door de kritiek gesignaleerde gelijkenis met het werk van Hermans, *i.c.* met de roman *Nooit meer slapen*, aanvankelijk allesbehalve in zijn nadeel uit. Verstegens debuut wordt in geen enkele bespreking als te weinig oorspronkelijk afgewezen en sommige critici beschouwen *Legt uw hart daarop* in een aantal opzichten zelfs als meer geslaagd dan de alom geprezen roman van Hermans. Zo constateert Sarneel dat Verstegen, niettegenstaande de wel zeer frappante overeenkomsten met Hermans werk, een 'verbijsterend' debuut heeft afgeleverd:

'Er is niets dat met de klompen is aan te voelen in *Nooit meer slapen* dat niet ook de samenstelling bepaalt van *Legt uw hart daarop*. Er is anderzijds niets noemenswaardig dat *Legt uw hart daarop* toevoegt aan de structuur van *Nooit meer slapen*, of het zou moet zijn dat Verstegen behalve zijn Israëliëische nog een andere ruimte evocceert, maar dat is nu net een weinig bezochte streek in Noorwegen. Het griezelige aan de hele historie is, dat Verstegen, die midden in het tijdvak van de close reading de weg is ingeslagen van de *close imitation* (wat iets anders is dan plagiaat), desondanks een sterk boek heeft gemaakt. Er is, afgezien van wat aarzeling en aanstellerij in het eerste hoofdstuk, niets onzuivers in de toon of zelfs in de totaliteit van zijn roman. Laat ons maar zeggen dat zijn onbetwifelbare kracht de proef op de som is op de juistheid van Hermans'.

Geerts is van mening dat Verstegens debuut weliswaar 'heel wat minder fraai is afgerond' dan *Nooit meer slapen*, maar dat het deze roman overtreft 'in analytisch vermogen door een werkelijke röntgenblik op het bestaan van vandaag', terwijl Ouboter in zijn *Kroniek van het proza* (1970) Verstegen 'ruimer en genuanceerder' noemt dan Hermans, 'werkend in eenzelfde klimaat met méér mogelijkheden'.

Het punt is echter dat in de literair-kritische beschouwing van Verstegens werk een ontwikkeling, zoals Fens die in het *Het witte achterland* beschrijft, uitblijft. In plaats van dat de in eerste instantie aanwezig geachte invloed van

9 Cf. de Kopland-casus.

10 Fens (1987: 11-12).

11 Ibidem: 13-14.

bepaalde auteurs gaandeweg minder aandacht krijgt, om uiteindelijk 'nagenoeg onzichtbaar te worden', en het eigene van zijn werk op de voorgrond wordt geplaatst, constateert de kritiek steeds opnieuw overeenkomsten tussen Verstegens werken en het werk van gevestigde grootheden als Vestdijk, Reve¹² en, vooral, Hermans. De veronderstelde gelijkenis met het werk van laatstgenoemde vormt in de besprekingen van Verstegens publikaties een telkens terugkerend thema en steeds vaker argument om de betreffende werken negatief te beoordelen:

'Natuurlijk is Verstegen een te goed schrijver om zonder meer een boek te kopiëren (...). Maar wat overblijft na lezing is een grotendeels mislukte en langdradige poging om het thema dat Hermans gebruikt, een man inzicht te verschaffen in zijn situatie, met de nodige variaties te reproduceren (...). Een schrijver heeft er uiteraard recht op dat zijn werk op zich berekend wordt. Wanneer echter de parallellen zo duidelijk zijn als in dit geval, roept hij bewust een vergelijking op. Duidelijk is daardoor wel geworden dat Verstegen in Hermans in ieder geval zijn meester heeft gevonden'.¹³

'De gedrevenheid waarmee sommigen wetenschap beoefenen kan meedogenloze vormen aannemen. Meedogenloos voor de beoefenaar, maar ook voor diens omgeving. En hoe vaak is het resultaat niet dat, alle ambitie en opoffering ten spijt, het streven uiteindelijk zinloos blijkt; omdat de erkenning door de buitenwereld uitblijft, omdat het nagestreefde doel door een waanidee ingegeven is. Dat ik hiermee (wederom) het thema van Hermans "Nooit meer slapen" aangeef, ik kan het niet helpen. Ik weet nauwelijks een andere thematische karakteristiek voor Verstegens nieuwe roman. Of ik moet het accent verleggen, de persoonlijke crisis centraal stellen in het leven van een (natuur)wetenschapper die twijfelt aan zijn leven, zijn werk, zijn huwelijk en die een niet aflatende drang heeft terug te keren naar het tijdstip in het verleden waarop zijn bewuste leven begon (...). Die lezing roept dan weer Mulisch' verhaal "Oude lucht" in herinnering. Ik wil niet zo ver gaan Verstegen ordinair plagiaat te verwijten; zijn roman bevat te veel "eigen" trekken. Toch werkt de steeds optredende "dit las ik eerder"-reactie hinderlijk; bovendien valt de vergelijking met Hermans en Mulisch wel erg in het nadeel van Verstegen uit'.¹⁴

3 De critici van Verstegen

Bijlage VII laat zien welke critici besprekingen van Verstegens publikaties hebben geleverd of anderszins aandacht aan zijn werk hebben geschonken en hoe hun oordeel over de door hen gerecenseerde werken luidde. Naar aanleiding van dit overzicht kan een aantal constatering worden gedaan in verband met de hiervoor geschetste ontwikkeling van de literair-kritische belangstelling en waardering voor het werk van Verstegen.

Uit Bijlage VII-B kan worden opgemaakt dat er slechts een paar critici zijn, die in een vroeg stadium op Verstegens werk hebben gereageerd en dit ver-

12 Met name de roman *Een bruine ring om de ziel* (1974) wordt door een groot aantal critici in verband gebracht met het werk van Vestdijk en/of Reve.

13 Bespreking door Vogel van *De noordelijke samenzwering*.

14 Bespreking De Rover van *De tocht over Bessegen*.

volgens geruime tijd als recensent hebben gevolgd. Van Doorne en De Wispelaere wijden aan vrijwel al zijn nieuwe boekpublicaties in de jaren zestig en zeventig een recensie. De uitgebreide kritieken van De Wispelaere in *Het Vaderland* hebben zonder uitzondering een positieve strekking en ook *Trouw*-recensent Van Doorne geeft in zijn besprekingen stevast te kennen dat hij het proza van Verstegen hogelijk waardeert, al heeft hij bij enkele werken tevens grote bedenkingen. Bij dit selecte gezelschap van trouwe Verstegen-bewonderaars voegt zich in de jaren zeventig alleen nog Visser, die in de *Leeuwarder Courant* een serie uiterst lovende besprekingen publiceert. Hij behoort, evenals Van Doorne en De Wispelaere, tot de oudere literair-kritische garde die gaandeweg de zeventiger jaren plaatsmaakt voor een nieuwe lichtung critici. Ook Van Doorne en De Wispelaere stoppen in de loop van de jaren zeventig met de regelmatige bespreking van nieuw Nederlands proza en leveren op dit gebied nog slechts incidenteel een bijdrage aan de genoemde kranten.

Van de drie genoemde critici lijkt in de onderhavige periode alleen De Wispelaere, mede op grond van zijn actieve essayistische en creatieve praktijk, het nodige prestige binnen de literaire wereld te genieten.¹⁵ Van Doorne geldt daarentegen, zeker bij de jongere generatie, als een conservatief criticus met verouderde literair-kritische opvattingen, terwijl ook Visser als recensent van de *Leeuwarder Courant* een marginale positie inneemt. Het gezag van beide critici reikt in de jaren zeventig vermoedelijk niet veel verder dan de ('gristelijke') lezers van hun krant.

Voor elk van de genoemde critici geldt, dat hun inzet voor het werk van Verstegen zich (goeddeels) heeft beperkt tot het recenseren van diens nieuwe boeken. In die zin kan geen van drieën als een uitgesproken pleitbezorger van Verstegens werk worden aangemerkt. De Wispelaere wijdt weliswaar in zijn overzichtsartikel voor *Literair Lustrum 2* enkele lovende alinea's aan Verstegens proza, maar afgezien daarvan brengt ook hij zijn waardering niet langs andere weg tot uitdrukking, bijvoorbeeld via interviews met Verstegen of meeromvattende essays over diens werk in literaire tijdschriften. Waarschijnlijk is dit een van de redenen dat de positieve stellingname van een toch gewaardeerd criticus als De Wispelaere, in literair-kritische kringen betrekkelijk weinig effect heeft gesorteerd. De uitvoerige, positieve karakterisering die hij in *Het Vaderland* van de aard en kwaliteit van Verstegens proza heeft

15 Wel heeft onder meer J.J. Oversteegen in *Literair Lustrum 2* (blz. 69-71) naast waardering, ook de volgende bedenkingen bij De Wispelaere's opstelling als criticus: 'De Wispelaere kiest bij de bespreking van creatief werk doorgaans voor de stelling: de schrijver heeft altijd gelijk. Het gevolg is dat zijn kritieken, hoewel altijd superieur aan die van de ongeargumenteerd oordelenden, op den duur soms gaan vermoeien: al die meesterwerken, of tenminste geslaagde boeken, - de lezer kan het niet met zijn ervaringen rijmen. De neiging van De Wispelaere om zich met de besproken auteur te vereenzelvigen (dit in strijd met zijn uitdrukkelijk beleden lezersstandpunt) versterkt deze waardering voor alles en iedereen. Als het gaat om de principes van de kritiek is De Wispelaere overigens veel polemischer'.

verschafft, zijn vanwege de perifere status van dit blad vermoedelijk door een groot aantal collega-critici onopgemerkt gebleven.¹⁶

Verder laat de bijlage zien dat enkele critici zich al in de beginfase van Verstegen's loopbaan negatief over zijn werk hebben uitgesproken. Van Maanen levert in het *Utrechts Nieuwsblad* een drietal recensies, die elk een uitgesproken negatieve strekking hebben. Bernlef houdt het werk van Verstegen na zijn afwijzende bespreking van de verhalenbundel *Een zon bij nacht* reeds voor gezien. Fens tenslotte, die in tegenstelling tot Van Maanen en Bernlef *Een zon bij nacht* nog een geslaagde bundel noemde, laat er in zijn recensies van de hierop volgende twee boeken geen misverstand over bestaan, dat hij eveneens weinig waardering voor Verstegen's proza kan opbrengen. Evenals Bernlef en Van Maanen reageert hij na 1970 niet meer op diens nieuwe publikaties.

In hoeverre de afwijzende reacties van genoemde critici de neerwaartse ontwikkeling in de literair-kritische waardering voor Verstegen's werk hebben bevorderd, valt moeilijk te bepalen.¹⁷ Niettemin is het aannemelijk, dat met name de negatieve stellingname van een prominent criticus als Fens, en in mindere mate ook die van Bernlef, het nodige tot deze ontwikkeling hebben bijgedragen. Te meer, daar beiden tot de weinige critici van de oudere generatie behoren, wier oordeel in de jaren zeventig ook bij (een deel van) de opkomende generatie critici veel gewicht in de schaal legt. Per slot van rekening zijn het de laatsten, en met name de nieuwkomers in de landelijke pers, die tekenen voor de negatieve ontvangst van Verstegen's latere werken. In een aantal gevallen door er in zeer negatieve termen over te schrijven, meestentijds door er helemaal geen aandacht aan te schenken.

4 De rol van Verstegen

Uit de vorige paragrafen komt naar voren dat het werk van Verstegen buiten de kritiek weinig weerklank heeft ondervonden en tot omstreeks het midden van de jaren zeventig voornamelijk gedragen is door oudere en/of regionale critici. Met de komst van een nieuwe lichterzijde van critici in de Nederlandse dag- en weekbladers is het tussen de wal en het schip geraakt. Het ontbreken van prominente pleitbezorgers onder de oudere generatie critici enerzijds en het negatieve oordeel van enkele gezaghebbende leden van de gevestigde literair-kritische garde anderzijds, hebben hier – in combinatie met de geringe be-

¹⁶ Daarnaast kan de door Oversteegen gemaakte kanttekening bij De Wispelaere's literair-kritische praktijk een rol hebben gespeeld.

¹⁷ Hetzelfde geldt voor de vraag in hoeverre het negatieve oordeel van de drie genoemde critici een rol heeft gespeeld bij het vertrek van Verstegen bij uitgeverij Querido. Van Maanen en Bernlef maken allebei al jarenlang deel uit van de vaste stal van Querido-auteurs, terwijl ook Fens in de jaren zeventig een verbintenis met deze uitgeverij aangaat.

langstelling en waardering voor Verstegens werk buiten de kritiek – waarschijnlijk in belangrijke mate toe bijgedragen. Daarnaast lijkt ook Verstegens eigen opstelling deels verantwoordelijk voor de afname van de literair-kritische belangstelling en waardering voor zijn werk. In het voorgaande is opgemerkt dat auteurs met het oog op een succesvol verloop van hun loopbaan in veel gevallen niet kunnen volstaan met het geregeld publiceren van nieuw werk, maar zich ook in andere opzichten actief dienen te betonen. Daarbij is onder meer het belang van literaire nevenactiviteiten, interviews en poëtische verhandelingen voor de oordeelsvorming over een auteurs werk benadrukt. Het geval Verstegen, die zich goeddeels heeft beperkt tot het op gezette tijden aanleveren van een nieuwe roman of verhalenbundel, illustreert de negatieve implicaties van een ‘passieve’ opstelling van de auteur voor de literair-kritische receptie van zijn werk.

Verstegen heeft ten eerste niet of nauwelijks voor tekst en uitleg bij zijn creatieve werk gezorgd en aangegeven waar hij als schrijver staat of hoe, met andere woorden, zijn werk te situeren valt. Hij heeft nagenoeg geen gebruik gemaakt van de mogelijkheid om via interviews of literatuurbeschouwelijke verhandelingen de bestaande literair-kritische opvattingen over zijn werk te nuanceren of nieuwe inzichten toe te voegen. In de schaarse interviews die gedurende zijn loopbaan met hem verschijnen,¹⁸ toont hij zich bovendien nogal naïef in het commentariëren van zijn werk en van de uitspraken die critici hierover hebben gedaan. In termen van Bourdieu (1977) kan worden gesteld dat Verstegen niet lijkt te beschikken over

‘de combinatie van sluwheid en naïeviteit, van berekening en onschuld, van oprechtheid en kwade trouw, die vereist wordt door het “mandarijnenspel”, het gecultiveerde spel met de culturele erfenis dat “scheppen” altijd identificeert met het creëren van een “afwijking” van algemeen bekende vormen en formules die alleen voor ingewijden zichtbaar is’.¹⁹

Exemplarisch voor Verstegens geringe bedrevenheid in het ‘mandarijnenspel’ is zijn reactie op de door de kritiek gesignaleerde overeenkomsten tussen zijn debuut en de roman *Nooit meer slapen*, een vergelijking die zich, zoals hiervoor is opgemerkt, na verloop van tijd tegen hem keert. In plaats van duidelijk te maken waarin het eigene van zijn werk is gelegen en de aandacht te vestigen op verschilpunten tussen zijn werk en dat van Hermans, volstaat hij met in een interview (*Brabants Nieuwsblad*) te verklaren dat hij ‘zich rot schrok’ toen hij *Nooit meer slapen* las en een omschrijving van zijn problematiek te geven die sterk doet denken aan de gebruikelijke karakteristiek van Hermans centrale thematiek:

‘Zelf was ik toen al tot over de helft gevorderd met *Legt uw hart daarop*. De gelijkenis tussen beide romans is louter toevallig. Mijn roman is overigens opgebouwd aan de hand van authentieke gegevens, terwijl *Nooit meer slapen* fictief is’.

¹⁸ Zie Bijlage VII-D.

¹⁹ Geciteerd uit Nederlandse vertaling (blz. 280).

In hoeverre het zeer geringe aantal interviews met Verstegen het gevolg is van een geringe bereidheid van diens kant om zijn literaire bezigheden toe te lichten, is mij niet bekend. Het kan zo zijn dat hij slechts sporadisch voor een interview is benaderd. Voor wat betreft de eerste fase van zijn loopbaan is dit echter, gelet op de brede en positieve literair-kritische waardering voor zijn werk, minder aannemelijk. Het ontbreken van poëtische geschriften of literatuurbeschouwelijke bijdragen van zijn hand, geeft in elk geval aan dat Verstegen zelf er niet veel aan gelegen is geweest om zijn literaire opvattingen voor het voetlicht te brengen en op die manier te interveniëren in de literair-kritische oordeelsvorming over zijn werk.

Evenmin heeft hij langs andere wegen geprobeerd om de literair-kritische belangstelling voor zijn werk van nieuwe impulsen te voorzien.²⁰ Zo heeft hij zich in zijn literaire praktijk beperkt tot het publiceren van verhalend proza en zich niet of nauwelijks beziggehouden met de beoefening van andere genres.²¹ Met een verbreding van zijn creatieve praktijk was hem het verwijt, dat hij in herhalingen zou vervallen en zijn latere werk slechts 'meer van hetzelfde' zou behelzen, wellicht bespaard gebleven.

Verder heeft Verstegen zich gedurende zijn hele loopbaan strikt beperkt tot zijn creatieve werk en geen andere activiteiten binnen de literaire wereld ondernomen. Hij heeft, met andere woorden, de mogelijkheid onbenut gelaten, om via literaire nevenfuncties en -activiteiten het krediet en de contacten in literaire kringen op te bouwen, die zijn creatieve loopbaan ten goede hadden kunnen komen. Wellicht heeft Verstegen vanwege zijn werkzaamheden als chemicus de tijd hiertoe ontbroken. Dit zou aangeven dat de beoefening van het schrijverschap als part-time bezigheid – in plaats van het tot een 'whole way of life' te maken – in zekere zin een succesvol verloop van een schrijverscarrière in de weg kan staan. In het begin van zijn loopbaan merkt Verstegen hierover op dat hij wel van plan is om door te gaan met schrijven, maar niet om het tot hoofdbron van zijn bestaan te maken. Daarvoor acht hij het Nederlandse taalgebied te klein, terwijl hij ook bang is dat hij zich dan te veel zal moeten versnipperen om van een leefbaar inkomen verzekerd te zijn.²² Wat de redenen voor Verstegens geringe actie-radius in de literaire wereld ook geweest mogen zijn, voor zijn loopbaan lijkt het in elk geval nadelige consequenties te hebben gehad. Het is juist de 'versnippering' van activiteiten, al dan niet nodig 'om van een leefbaar inkomen verzekerd te zijn', die auteurs in veel gevallen een uitgebreid netwerk van noodzakelijke en nuttige relaties binnen de literaire wereld oplevert.

20 Wél kan de publikatie van de verhalenbundel *De nieuwe vrijheid* bij uitgeverij Bruna, worden gezien als een poging van Verstegen om zijn werk onder de aandacht van een breder publiek te brengen. Het feit dat herdrukken van genoemde bundel en nieuwe publikaties bij uitgeverij Bruna uitblijven, duidt erop dat deze poging weinig succes heeft opgeleverd.

21 Zie Bijlage VII-A.

22 Interview in *Brabants Nieuwsblad* (1968).

Tenslotte wil ik er op wijzen dat Verstegen zich volstrekt afzijdig heeft gehouden tijdens de wisseling van de wacht die in de jaren zeventig in de Nederlandse literaire constellatie plaatsvindt. Hij heeft part noch deel gehad aan de diverse literaire polemieken en debatten die in deze periode plaatsvinden. Tussen 1972 en 1979 heeft hij zelfs in het geheel niet gepubliceerd in literaire bladen, laat staan dat hij op een andere manier aansluiting heeft gezocht bij een van de nieuwe of bestaande literaire tijdschriften,²³ *i.e.* bij de auteurs en critici die zich in de jaren zeventig rondom deze tijdschriften groeperen.²⁴ Vermoedelijk heeft dit er eveneens toe bijgedragen dat Verstegen de boot van de nieuwe literair-kritische generatie in de jaren zeventig heeft gemist.

23 Bijvoorbeeld door toe te treden tot de redactie van een literair tijdschrift.

24 In het hiervoor genoemde interview geeft Verstegen te kennen dat hij weinig waardering heeft voor het werk van de meeste (nieuwe) Nederlandse schrijvers: 'Hermans behoort (...) tot de weinige Nederlandse prozaschrijvers die Judicus Verstegen echt goed vindt, ondanks het feit dat Hermans nogal eens rancuneus te werk gaat in zijn boeken. Bij de jonge schrijvers zijn er geen die echt zijn goedkeuring kunnen wegdragen. Zijn grootste bezwaar tegen de jongste generatie prozaïsten bestaat hierin dat deze hun onvermogen om een goed verhaal te kunnen schrijven meestal verbloemen door het te zoeken in een gekunstelde constructie. Voor wat de Nederlandse literatuur betreft voelt hij zich niet verbonden met welke modernistische stroming dan ook'.